

Warszawa, 19 kwietnia 2021 r.

Prof. dr hab. Przemysław Śleszyński
Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN
ul. Twarda 51/55, 00-818 Warszawa

**Recenzja w postępowaniu habilitacyjnym
dr Stefanii Środy-Murawskiej
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)**

Informacje ogólne o Kandydatce i wniosku

Pani Dr Stefania Środa-Murawska ukończyła studia magisterskie na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi UMK w Toruniu, uzyskując tytuł magistra geografii w 2004 r. (na podstawie pracy: „Problemy ludnościowe Berlina w latach 1990-2002”). Następnie na tej samej uczelni uzyskała w 2009 r. stopień doktora nauk o Ziemi w zakresie geografii (dysertacja „Przemiany w strukturze i procesach demograficznych w Niemczech w roku 1990 i 2005”). Po uzyskaniu tytułu mgr pracuje w Instytucie Geografii UMK w Toruniu, kolejno w latach 2004-2012 na stanowisku asystenta (Zakład Geografii Ekonomicznej i Studiów Regionalnych) i od 2013 r. na stanowisku adiunkta (Katedra Studiów Miejskich i Rozwoju Regionalnego). Ponadto od 2018 r. jest ekspertem merytorycznym w Instytucie Badań Edukacyjnych w Warszawie. Ukończyła też w 2003 r. semestr studiów geograficznych na Technische Universität Dresden w Niemczech (w ramach programu Socrates-Erasmus), a w 2009 r. kurs pedagogiczny na UMK w Toruniu.

Zainteresowania badawcze Habilitantki koncentrują się wokół zagadnień szeroko rozumianej geografii osadnictwa i ludności oraz społecznej, a także geografii usług i kultury. Jednoznaczna delimitacja tych subdyscyplin w kontekście dorobku Kandydatki nie jest możliwa, ze względu na płynność samych dyscyplin. W szczególności zajmowała się zagadnieniami demograficznymi, migracyjnymi, kulturowymi, turystycznymi i in. Jej dorobek jest bardzo zróżnicowany nie tylko tematycznie, ale i geograficznie w sensie terytorialnego przedmiotu badań (Polska, Niemcy, Brazylia, inne kraje). Pewna część dorobku ma charakter aplikacyjny.

Podstawą formalną dla przedstawianej recenzji jest pismo Przewodniczącego Rady Naukowej Dyscypliny Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej oraz jednocześnie Dziekana Wydziału Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM, Pana prof. Pawła Churskiego z dnia 26 lutego 2021 r. (znak WGSEiGP/2021/P/52), a także przygotowana przez Kandydatkę dokumentacja. Podstawą merytoryczną są kryteria określone w *Ustawie z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym* (Dz.U. 2018 poz. 1668). Kryteria te dotyczą w szczególności osiągnięć wynikających z art. 219 pkt 2 *Ustawy*, który stanowi, że „stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która (...) posiada w

dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny”. Ponieważ Ustawa nie narzuca struktury formalnej recenzji, przyjęto następujące jej elementy, zgodne art. 219 pkt 2a), 2b) i 2c) oraz tradycją wykonywania recenzji habilitacyjnych:

1) ocenę tzw. głównego osiągnięcia naukowego, zgodnie z art. 219 ust. 1. pkt 2a Ustawy;

2) ocenę pozostałej aktywności naukowej, tj.:

- innych efektów publikacyjnych,
- udziału w konferencjach naukowych (wystąpieniach i organizacji),
- udziału w projektach badawczych,
- członkostwie w organizacjach naukowych,
- pracach redakcyjnych (w tym członkostwie w ciałach redakcyjno-naukowych) i recenzjach,
- stażach naukowych oraz innych formach współpracy krajowej i międzynarodowej,
- aktywności naukowo-dydaktycznej;

3) ocenę współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym;

spośród których wymienione w pkt 1 uważam za główny element w ocenie dorobku Kandydatki do uzyskania stopnia doktora habilitowanego, a pozostałe za uzupełniające w tej ocenie.

1. Ocena głównego osiągnięcia naukowego

Kandydatka jako główne osiągnięcie naukowe przedstawia monografię pt. *„Rozwój oparty na sektorze kultury – doświadczenia średnich miast w Polsce”*, wydaną w 2020 r. przez Wydawnictwo Naukowe UMK (recenzenci – prof. prof. Andrzej Klasik i Janusz Słodczyk). Rozprawa ta liczy 295 s. (z załącznikami), składa się z 8 rozdziałów (w tym nienumerowanego wstępu), obszernej bibliografii, spisów tabel, rycin i fotografii oraz 2 krótkich załączników.

Praca wpisuje się w nurt badań geograficznych i szerzej społeczno-ekonomicznych, związanych z funkcjami kultury jako czynnikami rozwoju miast. Dotychczasowa uwaga, jak pisze Autorka (s. 10), była skierowana w kontekście zjawisk i procesów rozwoju funkcji kulturowych na ośrodki największe, tymczasem miasta średnie są niedowartościowane pod względem liczby badań. Można tu przytoczyć celną tezę, że *„zapomniany status małych i średnich miast w teoriach kulturowego rozwoju gospodarczego wydaje się zaledwie odzwierciedleniem ich ogólnie zapomnianego stanu w teoriach o mieście i urbanizacji”* (Barrado-Timon 2020)¹. Tym samym praca stara się wypełniać istotną lukę badawczą, identyfikowaną także w kontekście międzynarodowym. W sumie wybór problematyki pracy należy ocenić za bardzo udany.

Autorka w Autoreferacie sytuuje monografię w geografii usług, ale nie wiadomo czy takie podejście jest jeszcze adekwatne. Po pierwsze, praca ma znacznie szerszy wymiar i z przedmiotowo-metodologicznego punktu widzenia jest to bardziej geografia miast, albo szerzej osadnictwa i ludności, a chyba najbardziej geografia społeczna. Po drugie nie wiadomo, czy współcześnie da się jednoznacznie używać pojęcia „geografia usług”, które

¹ Barrado-Timón, D.; Palacios, A.; Hidalgo-Giralt, C. 2020, Medium and Small Cities, Culture and the Economy of Culture. A Review of the Approach to the Case of Spain in Light of International Scientific Scholarship. Sustainability, 12, 7321. <https://doi.org/10.3390/su12187321>

zwłaszcza w Polsce wyrosło na branżowym podziale geografii po konferencji w Osiecznej w 1955 r. (tj. mówiąc ściślej, usługi dołączyły jakiś czas po zadekretowaniu geografii przemysłu, rolnictwa oraz osadnictwa i ludności). Ten branżowy podział wynikał z przyjęcia ekonomicznej orientacji w powojennej geografii polskiej, co dość wyraźnie zakwestionowane zostało po przełomie roku 1989, najpierw w geografii rolnictwa.

Tak więc zdaniem piszącego te słowa, biorąc pod uwagę zawartość przedmiotowo-problemową, a nader wszystko stosowane podejścia metodologiczne, praca wpisuje się raczej w geografie społeczną. Tym bardziej, że Autorka nie bada typowo ekonomicznych i „produkcyjnych” funkcji kultury, ale zajmuje się ich jakościową stroną społeczną, tj. *„celem badań stanowiących podstawę niniejszej książki było wskazanie, czy po prawie trzydziestu latach funkcjonowania średnich miast polskich w realiach gospodarki rynkowej, otwartego przepływu kapitału i osób, możliwe jest generowanie rozwoju społeczno-gospodarczego opartego na sektorze kultury. Głównym wyzwaniem było poznanie czynników i mechanizmów, które zadecydowały o sukcesie włączenia sfery kultury w rozwój społeczno-gospodarczy średniego miasta, a także analiza procesów w obrębie sektora kultury wraz z określeniem ich przebiegu i dynamiki oraz określenie potencjalnych kierunków zmian i ich oddziaływania na rozwój społeczno-gospodarczy”* (s. 12).

Powyższy cel pracy należy uznać za sformułowany dostatecznie prawidłowo (choć lepiej brzmiałoby „celem była próba odpowiedzi na pytanie...”), aczkolwiek trzeba zwrócić uwagę, że ten cel różni się od sformułowanego w autoreferacie (tj. że celem było *„określenie potencjału sektora kultury dla generowania rozwoju społeczno-gospodarczego średnich miast w Polsce (...), poznanie czynników i mechanizmów, które mogą decydować o sukcesie bądź porażce włączenia sfery kultury w rozwój społeczno-gospodarczy średniego miasta (...), analiza procesów w obrębie sektora kultury wraz z określeniem ich przebiegu i dynamiki oraz określenie ich potencjalnego oddziaływania na rozwój społeczno-gospodarczy”*. Cel sformułowany w autoreferacie wydaje mi się bardziej poprawny.

Następnie Autorka stawia 5 hipotez badawczych, dotyczących różnych aspektów prowadzonych badań. Są one dość rozbudowane i nie są to hipotezy *sensu stricto*. Te „hipotezy” raczej odzwierciedlają chęć zbudowania pewnej potencjalnej narracji przyczynowo-skutkowej i oparcia tez, stawianych przez Autorkę, o bardziej nadrzędne uwarunkowania przedmiotowo-problemowe. Przyjrzyjmy się na przykład hipotezie 1:

„We współczesnym świecie następują istotne zmiany polegające na przemianach zachowań społecznych, poprawie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych, przekładających się na wzrost zainteresowania jakością życia, w tym życia kulturalnego. Wyższe dochody korelują z większymi możliwościami nabywania dóbr i usług, w tym kulturalnych. Implikuje to zatem wzrastające zainteresowanie mieszkańców ofertą kulturalną miast oraz wymusza zmiany w jej zakresie. W badaniach założono, że zachodzące przeobrażenia społeczne są dostrzegalne przez władze samorządowe, co przekłada się na wzrost zainteresowania samorządów lokalnych, tym by kreować odpowiednią ofertę i politykę kulturalną. Rosnące inwestycje w sektor kultury oznaczają, że samorządy średnich miast zaczynają wzorem miast największych dostrzegać potencjał sektora kultury dla wzmacniania rozwoju społeczno-gospodarczego.”

Charakteru typowej hipotezy, rozumianej jako „propozycja potwierdzenia lub wytłumaczenia jakiegoś zjawiska lub procesu, w tym związku przyczynowo-skutkowego” (definicja własna) nie ma w powyższym akapicie żadne zdanie. Ewentualnie taki charakter może mieć pierwsze zdanie („we współczesnym świecie następują istotne zmiany polegające na przemianach

zachowań społecznych, poprawie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych, przekładających się na wzrost zainteresowania jakością życia, w tym życia kulturalnego”), chociaż:

1) wykazywanie związku zamożności z jakością życia jest dość banalne,

2) „*zmiany polegające na przemianach*” to pleonazm,

3) związek zamożności („*poprawa sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych*”) z większym zainteresowaniem kulturą („*wyższe dochody korelują z większymi możliwościami nabywania dóbr i usług, w tym kulturalnych*”) jest już dawno wykazany.

Bardziej oryginalne jest wiązanie zachodzących zmian z działalnością samorządów (druga część pierwszej hipotezy), tylko że:

4) „*zachodzące przeobrażenia społeczne są dostrzegalne przez władze samorządowe*” – nie da się temu zaprzeczyć,

5) „*rosnące inwestycje w sektor kultury oznaczają będą, że samorzady średnich miast zaczynają...*” – jeśli ma to być czas przyszły, to nie da się tego potwierdzić empirycznie, bo danych z przyszłości przecież nie ma.

Piszę o tym tak szczegółowo, gdyż w tak ważnym miejscu pracy habilitacyjnej tego typu „wpadki” logiczne i stylistyczne nie powinny się zdarzać, a są niestety liczne.

Również w pozostałych hipotezach „zakłada się”, „implikuje to”, „przyjmuje się” itd. Niestety, jest to istotny mankament metodologiczny, świadczący o braku umiejętności poprawnego stawiania hipotez. Generalnie jednak, stworzenie tych pięciu „narracji” (H1-H5) uważam za dość oryginalne i w sumie interesujące z poznawczego punktu widzenia.

Należy też zwrócić uwagę, że tematyka rozprawy ma bardzo aktualny i praktyczny wymiar. Zdaniem wielu osób zajmujących się tematyką rozwoju regionalnego, w tym piszącego te słowa, miasta średnie są tym ogniwem sieci osadniczej, który po przemianach 1989 r. najwięcej stracił. Podjęcie się badań nad ewolucją i uwarunkowaniami rozwoju funkcji kultury może mieć wyraźne znaczenie aplikacyjne. Wynika to z faktu, że funkcje te są współcześnie jednym z najsilniejszych czynników rozwojowych, co znajduje odzwierciedlenie choćby w sformułowaniu „przemysły kultury” (ma to nawiązywać do „prężności” i „siły”, ale i zastępować niegdysiejszy paradygmat rozwoju miasta oparty o przemysł).

Przesłanki do podjęcia pracy znajdują się po celach i hipotezach (s. 17). Są one sformułowane w interesujący sposób („*potrzeba ustalenia szans średnich miast postsocjalistycznych na wprowadzanie zasad rozwoju bazującego na sektorze kultury*”, „*szukanie nowych ścieżek rozwoju dla miast średnich*”, „*brak systematyzacji i modeli/wzorców rozwoju opartego na kulturze*”), zwłaszcza trzecia jest bardzo cenna z koncepcyjno-teoretycznego i metodologicznego punktu widzenia.

W sumie wprowadzenie do badań jest interesujące, są tu wyraźne elementy nowatorstwa, ale nielogiczna konstrukcja tej części utrudnia zapoznanie się z założeniami i celami pracy. Ponadto słabością jest niemal brak osadzenia przedmiotu badań w międzynarodowej literaturze przedmiotu. Zwłaszcza w sytuacji, gdy tematyka ta jest jedną z częściej podejmowanych na świecie.

Również część metodyczna (podrozdział 1.2) pozostawia niedosyt, bowiem wprawdzie Autorka wymienia źródła danych i metody, ale jest to dość niekonsekwentne. Dużą część zajmuje literatura nt. stosowanych cenzur liczby ludności dla miast średnich, co w kontekście

zawartości przedmiotowo-problemowej ma znaczenie drugorzędne (istotniejsza od liczby ludności jest ranga tych miast w systemie osadniczym – znajdowanie się pomiędzy dużymi ośrodkami co najmniej regionalnymi a małymi). Nigdzie nie znajdujemy też wyjaśnienia, dlaczego wybrano takie a nie inne metody badań i czy są one adekwatne i wystarczające, aby sprostać potwierdzeniu lub nie (konfirmacji lub falsyfikacji) „hipotetycznych narracji” H1-H5. Podobnie nie ma nigdzie analizy wiarygodności źródeł statystycznych.

Krytycznie oceniam użyte wskaźniki „dostępności”. Po pierwsze w pracy habilitacyjnej wypadłoby w przypadku tak szerokich terminów wyraźniej zdefiniować. Po drugie wątpię, czy liczba muzeów, kin, bibliotek itd. w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców mówi nam o rozwoju funkcji kultury. W wielu miastach średnich, np. powiatowych funkcje kultury wynikają z rangi osadniczej. Ponadto we wskaźnikach tych pomieszane zostały funkcje kultury egzogeniczne (np. muzea i częściowo kina) oraz endogeniczne (np. świetlice), co z punktu widzenia celów pracy ma duże znaczenie. Natomiast zdecydowanie lepszy charakter ma zdefiniowanie „popytu” na usługi kultury, tj. zaproponowanie wskaźników widzów, czytelników, członków itd. w przeliczeniu na populację.

Nie można zgodzić się z tezą, że *„stopień nasycenia placówkami prowadzącymi działalność kulturalną odzwierciedla poziom dostępności do świadczonych przez nie usług (Środa-Murawska, 2013)”*. To tylko jeden wymiar dostępności, w najprostszy sposób określający „możliwość skorzystania z usługi”, a pomijający dostępność społeczno-kulturową, czasowo-transportową, czy ekonomiczną. Rozumienie „dostępności społecznej” jest błędne, gdyż nie wyraża jej wskaźnik nasycenia usługami (s. 23), ale dostępność dla różnych grup społecznych, definiowana na ogół w kontekście wykluczenia.

Pozostałe użyte metody i źródła danych (m.in. pochodzące z biuletynów informacji publicznej i wywiadów CATI) są zdecydowanie bardziej wartościowe i zasługują na szczególne wyróżnienie: jest to jeden z najmocniejszych elementów pracy badawczej. Szczególnie pozytywnie oceniam wykorzystanie 181 dokumentów strategii rozwoju miast średnich. Jest to największe znane mi badanie w Polsce. Zastosowane w tym przypadku metody (analiza kontekstowa „chmury słów”) są odpowiednie i efektywne. Za prawidłowe uważam też wyłączenie na jednym z etapów analizy gmin miejsko-wiejskich. Ponadto w części metodycznej zbędne jest szczegółowe przytaczanie wzoru odległości Hellwiga czy też wyjaśnianie, czym jest CATI. Natomiast bardzo pozytywnie oceniam przeprowadzenie wywiadów w prawie wszystkich miastach (177 na 181 – była to olbrzymia praca). W sumie z wymienionych powodów zasób informacyjny uzyskany na tej podstawie należy ocenić bardzo wysoko.

Kolejny rozdział (nr 2) zawiera opis procesów społeczno-ekonomicznych zachodzących w polskich miastach średnich, w tym zwłaszcza ich problemów rozwojowych. Jest to udane ujęcie, wykorzystujące większość ważniejszych opracowań z tego zakresu, zwłaszcza że Habilitantka widzi ciągłość rozwoju tych ośrodków w dłuższej perspektywie czasowej. Również następny rozdział (nr 3: „Kultura a rozwój społeczno-gospodarczy – zarys problematyki badawczej”) ma charakter porządkujący. W rozdziale tym znajdziemy podbudowę koncepcyjno-teoretyczną, mniej metodologiczną, dotyczącą funkcji kultury w ujęciu głównie ekonomii i socjologii, rzadziej antropologii.

Za najbardziej cenny uznać można podrozdział 3.1 w którym zebrano i usystematyzowano kwestie terminologiczne i przedmiotowe (tj. dotyczące przedmiotu badań) związane z niejednoznacznie rozumianym „sektorem kultury”. Z kolei podrozdział 3.2 jest zbiorem luźno

powiązanych wątków nt. instytucjonalnych przemian kultury w Polsce i jej przeobrażeń w sensie strategii rozwoju itp. Powinien być połączony z 3.4 („Polityka kulturalna”).

Wiele obiecuje tytuł podrozdziału 3.3 („Usługi kulturalne w badaniach geograficznych”), ale niestety tylko wzmacnia jeszcze (zauważalny we wstępie monografii) problem niejednoznaczności geografii usług w kontekście innych subdyscyplin geografii. Zgadzam się z Autorką, że *„różnorodność i brak odpowiednich statystyk utrudniają badania w zakresie przestrzennych analiz sektora kultury”*, ale znacznie poważniejszy jest problem rozmytości i eklektyczności koncepcyjno-teoretycznej i metodologicznej badań geograficznych nad kulturą (zwłaszcza na tle ekonomii instytucjonalnej, socjologii kultury, socjologii kulturowej i antropologii kulturowej).

Rozdział 4 („Rozwój miast oparty na sektorze kultury”) jest kontynuacją ujęcia przeglądowego i zawiera autorski przegląd różnych (przeróżnych) aspektów wpływu szeroko rozumianej kultury na rozwój miast. Ma raczej charakter eseju, czy nawet felietonu (s. 76: *„wnętrza fabryk, młynów czy browarów wypełnione usługami kultury zyskują nową narrację i stają się wizytówką, zyskują status nowej ikony miasta czy nawet regionu, będąc kontrapunktem na mapie kulturalnej kraju”*), w którym na wiele poglądów i opinii można równie dobrze zgodzić się lub nie ze względu na ogólność i nieweryfikowalność (s. 74: *„odpowiednio kształtowana oferta kulturalna może być czynnikiem rozpatrywanym nie tylko przy wyborze lokalizacji działalności gospodarczej, ale również przy wyborze miejsca zamieszkania”*). Trudno jest się zgodzić z niektórymi тезami (s. 85: *„Bezspornie najważniejszym sukcesem w zakresie porządkowania prawnego jest wprowadzona w 2015 roku ustawa o rewitalizacji, która określa zasady tworzenia gminnych programów rewitalizacji”*). Otóż ustawa o rewitalizacji z 2017 r. jest krytykowana, gdyż wprowadza bałagan prawny w związku z wchodzeniem w zakres przedmiotowy niewydolnej ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Jednak z punktu widzenia konstrukcji całej monografii jest to podrozdział w sumie przydatny.

Najobszerniejszą część monografii stanowi analiza empiryczna (rozdział 5 i 6). W przypadku sektora kultury w dokumentach strategicznych wykazano, że władze samorządowe generalnie „wykorzystują i planują dalej wykorzystywać” funkcje kulturalne w rozwoju swych ośrodków. Obejmuje to m.in. *„podnoszenie jakości życia mieszkańców, budowanie społeczeństwa obywatelskiego, rozwój turystyki, promocję miasta, rewitalizację”*. Autorka wysnuwa też wniosek, że *„specyfika średnich miast i występujące w nich ograniczenia wynikające bezpośrednio lub pośrednio z ich wielkości mogą decydować o stosunkowo niskim stopniu korelacji postrzegania działań kulturalnych z rozwojem ekonomicznym.”*

W przypadku dostępności usług kulturalnych ustalono m.in., że *„największe spadki liczby instytucji świadczących usługi kulturalne odnotowano w odniesieniu do liczby domów i ośrodków kultury, klubów i świetlic oraz bibliotek”* oraz że *„następował wzrost liczby muzeów”*. Z kolei badania CATI wykazały szereg interesujących prawidłowości w samorządach terytorialnych, np. podażową rolę sektora kultury w kreowaniu miejsc pracy. Wartościowe są też inne ustalenia, np. systematyzacja zawarta w tabeli 4 na s. 101 (*„odniesienia, w jakich występuje sektor kultury w strategiach rozwoju średnich miast w Polsce”*).

Najbardziej ambitną częścią pracy jest próba powiązania rozwoju społeczno-gospodarczego z rozwojem funkcji kultury, czy też szerzej, sektora kultury (rozdział 6). Ma on nielogiczną konstrukcję (jest tylko jeden podrozdział „typologia”). Na s. 176 wymieniono wskaźniki użyte w mierze Hellwiga (X1 – dochód na 1 mieszkańca, X2 – dostępność supermarketów, X3 –

udział osób w wieku produkcyjnym w ogólnej liczbie ludności, X4 – przyrost naturalny, X5 – saldo migracji wewnętrznych X6 – liczba podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym, X7 – liczba pracujących na 1 tys. mieszkańców, X8 – udział osób w wieku przedprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności, X9 – liczba podmiotów gospodarki narodowej zatrudniających poniżej 9 osób na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym). Można mieć tu kilka uwag. Po pierwsze, nie wiadomo co stało za wyborem takich, a nie innych miar, zaś w części są one dość kontrowersyjne. Nie wiadomo bowiem, co wspólnego z rozwojem ma „dostępność hipermarketów” (świadczy raczej o pozycji osadniczej w handlu lub nasyceniu tą formą handlu) i dlaczego aż cztery wskaźniki są czysto demograficzne. Po drugie, powinno to być wyjaśnione w części metodycznej. Po trzecie, nie wiadomo skąd wzięły się dane do niektórych wskaźników, gdyż wiadomo, że dostępna statystyka tego nie oferuje (X9 – liczba podmiotów gospodarki narodowej zatrudniających poniżej 9 osób). Generalnie jednak, wskaźniki te w większości pojawiają się w innych opracowaniach na temat rozwoju społeczno-gospodarczego, zwłaszcza w ekonomii.

Paradoksalnie jednak ta część może być uznana za bardzo wartościową. Jak sama Habilitantka zauważa w Autoreferacie (s. 11), *„obiektywne i dokładne określenie współzależności rozwoju społeczno-gospodarczego i sektora kultury jest bardzo trudne ze względu na brak ogólnie przyjętych mierzalnych cech umożliwiających ocenę np. rozwoju sektora kultury”*. Podjęta próba nie różni się od innych znanych opracowań w tym zakresie, także w porównaniach międzynarodowych. Oznacza to raczej słabość metodologiczną dotychczasowych badań nad funkcjami kultury, niż kierowanie zarzutu w stronę recenzowanej monografii.

Na tle powyższych słabości zdecydowanie lepiej wypada „Podsumowanie”, które jest dojrzałą dyskusją wyników. Efekt tej dojrzałości wypada lepiej, zwłaszcza gdy weźmiemy pod uwagę obszerność wykorzystanych źródeł i podnoszoną wcześniej wiele razy trudność konceptualno-metodologiczną badań nad kulturą. Tak więc podsumowanie dyskontuje przeprowadzone analizy i zawiera szereg ustaleń uogólniających. Były one wprowadzone wcześniej w literaturze, ale z powodu bazowania na pojedynczych przypadkach, nie miały waloru reprezentatywności. Za szczególne warte odnotowania należy uznać potwierdzenie formułowanej nieraz tezy o polaryzacji usług kulturalnych w różnych zakresach (rozwój, dostępność i in.).

Ponadto w podsumowaniu przeprowadzono dyskusję w stosunku do pięciu „narracji hipotetycznych”. Było to trudne zadanie, niemniej Habilitantka wykazała się tutaj dobrym przygotowaniem od strony interpretacyjnej i w sensie argumentacji. Brakuje jedynie szerszego kontekstu i porównania międzynarodowego, tym bardziej że konstatuje się, iż *„również na zachodzie Europy dopiero od kilkunastu lat rozpoczął się dyskurs implementacji rozwoju opartego na kulturze w odniesieniu do innych miast niż miast największych”* (s. 201).

W sumie końcowa ocena pracy jest trudna i niejednoznaczna. Za najważniejsze zalety można uznać:

– kompleksową, najbardziej wyczerpującą w Polsce i prawdopodobnie pierwszą tego typu na świecie próbę oceny rozwoju funkcji kultury w systemie osadniczo-społecznym, przeprowadzoną na dużym zbiorze blisko 200 średnich miast i w długim okresie²;

² Kwerenda, np. <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/1/49> wskazuje, że badania porównawcze dla średnich miast są bardzo rzadkie, zdecydowanie dominują tzw. case study.

- w sumie udane powiązanie wielu wątków problemowo-przedmiotowych w dość spójną całość monograficzną;
- wykorzystanie bardzo wartościowych i obszernych źródeł danych, pozyskanych w wywiadach z urzędami gmin (prawie komplet wśród 181 miast średnich) i z biuletynów informacji publicznej;
- wykazanie szeregu prawidłowości (regularności) dotyczących rozwoju funkcji kultury w Polsce po 1989 (1995) roku.

Natomiast słabsze, a niekiedy błędne strony pracy to:

- mankamenty w konstrukcji pracy, polegające na nieuporządkowanym sformułowaniu problemu, celów i hipotez oraz dość licznych potknięciach logicznych i stylistyczno-gramatycznych;
- wątpliwości metodologiczne i metodyczne, dotyczące celowości i sposobu wykorzystania niektórych danych, w tym brak wyczerpującego opisu wskaźników.

2. Ocena pozostałej aktywności naukowej

2.1. Inne efekty publikacyjne

Jak już wspomniano na wstępie, Habilitantka zajmuje się różnorodną tematyką z zakresu geografii osadnictwa i ludności, geografii usług, geografii społecznej. Do istotniejszych nurtów badawczych należą zagadnienia:

- geografii ludności, prowadzone głównie dla Polski i Niemiec, a także dla województwa kujawsko-pomorskiego. Jest to najwcześniejszy nurt badawczy Habilitantki. Badania dotyczyły zmian liczby ludności, procesów starzenia się i były dość często publikowane, m.in. w czołowych periodykach polskich i niemieckich;
- geografii usług, prowadzone również na wcześniejszym etapie kariery zawodowej. Wyniki badań były licznie publikowane i prezentowane na konferencjach międzynarodowych (w tym MUG) i krajowych;
- geografii osadnictwa, a zwłaszcza badania procesów urbanizacyjnych w strefach podmiejskich miast oraz kontinuum miejsko-wiejskiego;
- rozwoju lokalnego i rozwoju oraz planowania przestrzennego. W pierwszej części dotyczy to zwłaszcza rozwoju opartego na kulturze. Nurt ten jest realizowany przez Habilitantkę od około 2010 r. i dotyczy głównie małych i średnich miast oraz województwa kujawsko-pomorskiego. Warto w tym zakresie odnotować uzyskanie grantu NCN w 2016 r. i liczną współpracę międzynarodową. W drugiej części (zagadnienia rozwoju dotyczące planowania przestrzennego) Habilitantka zajmowała się zwłaszcza problemami rewitalizacji, także w małych i średnich miastach.

W wymienionych nurtach i kierunkach badawczych widać stosunkowo dużą różnorodność, ale łączy je przedmiot badań w postaci małych i średnich miast. Za bardzo pozytywną cechę tego dorobku uważam różnorodność geograficzną w sensie zajmowania się różnymi terytoriami w Polsce i za granicą.

Łącznie Habilitantka wykazuje 62 prace (60 zaindeksowanych w Google Scholar), z czego 19-20 w bazach Web of Sciences i Scopus (oraz 11 abstraktów i 48 map). Chodzi tu głównie o tytuły polskie. Liczbę 19-20 pozycji w tych bazach uważam za bardzo dobry wynik na tym

etapie kariery naukowej, świadczący o przywiązywaniu wagi do publikacji dorobku naukowego w miejscach wymagających znacznie więcej wysiłku. Na bardzo pozytywną uwagę zasługuje też łączna liczba 43 prac w języku angielskim. Habilitantka oprócz zestawienia GS/Scopus/WoS podaje też, że:

„W latach 2003-2019 opublikowałam 2 monografie naukowe, w tym jedna to rozprawa habilitacyjna omówiona w pkt. 4; 38 artykułów naukowych wydanych w recenzowanych czasopismach międzynarodowych i krajowych (w tym 31 po doktoracie). Opublikowałam 12 rozdziałów w monografiach (w tym 9 po doktoracie) o zasięgu międzynarodowym, jak i krajowym; 11 publikacji naukowych (wszystkie po doktoracie) w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych uwzględnionych w bazie Web of Science Core Collection lub Scopus oraz 11 doniesień zjazdowych (wszystkie po doktoracie). Łączna liczba prac w j. angielskim wynosi 43, następnie 38 w j. polskim oraz po 1 pracy odpowiednio w j. niemieckim i w j. francuskim. Opracowałam również 48 map wraz z opisem z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej, które opublikowane zostały w „Internetowym atlasie województwa kujawsko-pomorskiego”.

Zdecydowana większość prac jest wieloautorska. Tylko 10 spośród 61 prac po doktoracie (nie licząc monografii habilitacyjnej) jest samodzielnych, w tym ostatnia samodzielna praca jest z 2014 r. Habilitantka niestety nigdzie nie podaje, jaki był Jej wkład w publikacje wieloautorskie. Można jedynie zliczyć, że wśród 51 prac wieloautorskich w 13 artykułach i rozdziałach występuje na pierwszym miejscu.

Prace Habilitantki (autorskie i wieloautorskie) cytowane są dość dobrze wg Gogle Scholar (na dzień 14 kwietnia 2021 r. jest to 314 cytowań) oraz zdecydowanie dobrze według Scopus (84). Warto podkreślić, że Habilitantka w dużej mierze zajmowała się głównie „swoim” regionem, tj. województwem kujawsko-pomorskim, a tego typu prace mają z reguły mniejsze szanse na cytowanie, z uwagi na zasięg. Jeśli to uwzględnić, wynik bibliometryczny można oceniać jako zdecydowanie ponadprzeciętny. Warto tu zwrócić na bardzo pozytywny trend: od sporządzenia wykazu bibliometrycznego przez Bibliotekę UMK (20.11.2019), czyli przez około półtora roku, cytowania w Scopus prawie podwoiły się, a w Google Scholar wzrosły o połowę.

Autorka podaje też, że sumaryczna liczba punktów wynosi 676 (oraz IF=1,946). Punktacja dotyczy okresu oceny przed 2019 r., zatem wynik jest dość wysoki, nawet jeśli duża część prac jest wieloautorska i punkty powinny być dzielone proporcjonalnie do wkładu (jak wspomniano, brakuje zaznaczenia udziału procentowego Habilitantki w pracach).

2.2. Inne osiągnięcia

Wyróżniającą się cechą Pani dr Stefanii Środy-Murawskiej jest bardzo duża aktywność naukowa na polach pozapublikacyjnych. Podaje Ona, że wystąpiła aż 41 razy na konferencjach międzynarodowych (20 razy za granicą – Niemcy, Czechy, Łotwa, USA i in.) oraz 21 razy na krajowych. W tych 62 wystąpieniach w 26 przypadkach znajduje się na pierwszym miejscu (duża część referatów jest wieloautorska). Ponadto wykazanych jest 5 posterów oraz 5 referatów na wewnętrznych seminariach (UMK, PTG). Współorganizowała 8 konferencji, w tym raz była przewodniczącą komitetu organizacyjnego (VI Ogólnopolska Konferencja Naukowa i Warsztaty „Miasto kreatywnie”, Toruń 2017).

Uczestniczyła w 11 projektach i programach naukowych, w tym w 6 zagranicznych/międzynarodowych (m.in. Interreg, Urbact III) oraz w 2 NCN (2016-2019 – „Rozwój małych miast w Polsce w oparciu o sektor kultury”, 2016-2018 – „Przedsiębiorstwa biogazowe w

perspektywie koncepcji zakorzenienia"). Ponadto brała udział w wielu projektach o charakterze naukowo-eksperymentalnym, o czym mowa dalej.

Wyróżniające się jest doświadczenie w różnego rodzaju stażach zagranicznych. W latach 2005-2019 wyjeżdżała z Polski 6 razy, głównie do Niemiec. Dwukrotnie były to pobyty miesięczne. Szczególnie silna jest współpraca z Eberhard Karls Universität w niemieckiej Tybindze, Bundesinstitut für Bevölkerungsforschung (również niemiecki Wiesbaden), a ponadto ze szwedzkimi dwoma uczelniami: Uniwersytetem w Göteborgu oraz również w tym samym mieście Uniwersytetem Technicznym Chalmersa. Na liście współpracujących instytucji znajduje się w sumie około 20 ośrodków w kraju i za granicą (w tym w Polsce Instytut Badań Edukacyjnych w Warszawie). Jest członkiem Polskiego Towarzystwa Geograficznego i Regional Studies Association.

Podobnie na pozytywne podkreślenie zasługuje aktywność redakcyjna. Współredagowała 6 zeszytów „Bulletin of Geography. Socio-economic series”, jest członkiem rady redakcyjnej tego czasopisma i ponadto członkiem rady naukowej „Acta Scientiarum Polonorum, Administratio Locorum”. Natomiast bardzo słaby jest dorobek recenzencki (13 recenzji artykułów, w tym 2 monografie). Brała udział w ocenie wniosków projektowych, w tym w korpusie ekspertów NCN.

Bardzo wysoko ocenić należy pracę dydaktyczną Habilitantki. Prowadziła zajęcia I i II stopnia na kilku kierunkach (geografia, turystyka i rekreacja, gospodarka przestrzenna, geoinformacja środowiskowa, planowanie przestrzenne, studia skandynawsko-bałtyckie historia, a także w języku angielskim: tourism and sport management oraz specjalne dla programu Erasmus i uczestników Tourist Summer Camp (Beijing Union University/Chiny). Wypromowała 34 dyplomantów (29 prac licencjackich i 5 magisterskich), była recenzentem w 17 postępowaniach. Parokrotnie była opiekunką roku. W roku 2020 została powołana jako promotor pomocniczy w przewodzie doktorskim mgr. Leszka S. Dąbrowskiego. W 2015 r. wraz ze studentami powołała studenckie koło naukowe w zakresie gospodarki przestrzennej (jest przez cały czas jego opiekunką naukową). W ramach tego Habilitantce udało się pozyskać grant DAAD na organizację wyjazdu studyjnego i przeprowadzenie we współudziale z naukowcami z Niemiec warsztatów dla studentów koła naukowego (2016).

To wysokie zaangażowanie, jakość nauczania i wymierne efekty były wielokrotnie doceniane. Habilitantka otrzymała Brązowy Medal za Długoletnią Służbę Prezydenta RP (2017), liczne nagrody i wyróżnienia Rektora UMK (2015, 2016, 2017, 2018), została laureatką konkursu Nowoczesne Metody Nauczania (2014).

3. Ocena współpracy z otoczeniem społeczno-gospodarczym

Pani dr Stefania Środa-Murawska posiada solidne doświadczenie we współpracy z praktyką. Jest w zasadzie stałym konsultantem samorządu województwa kujawsko-pomorskiego i miasta Torunia. Od 2015 r. jest członkiem Społeczno-gospodarczej Rady ds. Modernizacji Regionu przy Urzędzie Marszałkowskim Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Brała udział w przygotowaniu kluczowych dokumentów strategiczno-planistycznych, m.in. „Strategii Rozwoju Województwa Kujawsko-Pomorskiego do roku 2020”, „Strategii Rozwoju Miasta Torunia”, „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Włocławek”. Habilitantka na Wydziale Nauk o Ziemi UMK pełni funkcję Pełnomocnika Dziekana ds. Projektów i Współpracy z Otoczeniem Społeczno-Gospodarczym.

4. Wniosek końcowy

Końcowa ocena wniosku habilitacyjnego Pani dr Stefanii Środy-Murawskiej, a tym samym Jej dorobku naukowego, naukowo-dydaktycznego i naukowo-eksperckiego jest złożona. Do niewątpliwych zalet należy bardzo duża, wzorowa aktywność naukowo-zawodowa i naukowo-społeczna, czego efektem są liczne publikacje i inne formy zaistnienia naukowego oraz osiągnięcia w kształceniu kadr. Na podkreślenie z pewnością zasługuje także aktywność międzynarodowa. Natomiast mam problem z monografią habilitacyjną: efekty są interesujące i zadowalające w sensie poznawczym oraz można je uznać jako „znaczący wkład w rozwój dyscypliny”, ale sposób przedstawienia tego pozostawia w wielu miejscach niedosyt. Nie są to jednak wady, które wskazywałyby na ocenę negatywną, ale nie pozwalają one na wystawienie sumarycznie wysokiej lub bardzo wysokiej oceny.

Tak więc, biorąc pod uwagę przesłanki merytoryczne, w tym przede wszystkim ocenę dorobku naukowego, na który składa się: wartość koncepcyjno-teoretyczna, metodologiczna i empiryczno-poznawcza publikowanych prac (w tym zwłaszcza głównego osiągnięcia naukowego w postaci autorskiej monografii pt. *„Rozwój oparty na sektorze kultury. Doświadczenia średnich miast w Polsce”*), aktywność naukowa i oraz intensywna współpraca międzynarodowa i społeczno-gospodarcza, stwierdzam, że Pani dr Stefania Środa-Murawska spełnia warunki stawiane kandydatom do nadania stopnia doktora habilitowanego w myśl art. 219 pkt 2 Ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. 2018 poz. 1668) i popieram wniosek o nadanie tego stopnia w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna.

Warszawa, 19 kwietnia 2021 r.

Prof. dr hab. Przemysław Śleszyński

